

**Система мотивів роману В. Дрозда «Вовкулака»
(«Самотній вовк»)**

У сучасному українському літературознавстві визначальною є тенденція до всебічного осмислення творчості письменників другої половини ХХ ст., зокрема прози В. Дрозда. Одним із продуктивних напрямків дослідження художнього світу автора є мотивний аналіз роману «Вовкулака» (1971), вивчення якого не було цілісним та ґрунтовним (статті В. Коваль, П. Майдаценка, В. Панченка, Ю. Бадзьо та інших).

Поняття «мотив» активно вживається в літературознавстві ще з початку ХХ ст., але й досі існують суперечності в його розумінні, що пояснюються різними підходами (О. Веселовський, В. Силантьєв, Б. Гаспаров та інші). Сучасні літературознавці вважають, що терміном «мотив» слід позначати стійкий формально-змістовий компонент художнього твору, критичної або літературознавчої праці.

У романі В. Дрозда «Вовкулака» мотив метаморфози виконує передусім сюжетотвірну функцію й виявляється в порівняннях, описах, видіннях, деякі з яких є спільними для Петра Харлана й Андрія Шишиги. Письменник умотивовує неоднозначність поведінки головного персонажа, вказує на його потяг до самотності, небажання спілкуватися з оточуючими. Службовець досить стрімко відчужується від світу людей, при цьому автор вказує читачеві на те, що таке перетворення було швидше закономірністю, ніж збігом обставин.

Домінування вовчого начала в Шишиги простежується передусім на емоційному рівні: в головного персонажа загострюється почуття самозбереження, своєю поведінкою він нагадує ляльку, яка грає наперед визначену їй роль. Особливості інтерпретації традиційного образу перевертня дали змогу письменникові показати його відчуженість від соціуму й трактувати нічні марення Андрія як витвори його хворобливої уяви та честолюбства.

Важливим у визначенні поведінкової моделі головного персонажа є ставлення Андрія до жінок, яких він використовує для досягнення нової кар'єрної висоти в житті. Доречним є порівняння Шишиги з героями творів Гі де Мопассана та В. Підмогиль-

ного, адже і Жорж Дюруа, і Степан Радченко використовували почуття з метою закріпити свій новий суспільний статус. Так В. Дрозд у творі, якому властиві риси роману-кар'єри, звертається до всесвітньо відомого мотиву – підкорення провінціалом великого (столичного) міста (наприклад, образ Растіньяка у творчості О. де Бальзака).

Особливістю побудови часопростору в романі є розподіл часу на реальні терміни дії та психологічний час окремих персонажів. Так, стискаючи до певних кордонів час реальний, письменник водночас максимально розширює умовний психологічний час у протилежних напрямках, що створює ефект романічної тривалості. Релаксації Шишиги, блукання головного персонажа у вовчій подобі, ефект присутності снів дещо деформують часові та просторові відношення в романі, забезпечуючи ілюзію масштабного дійства.

Особливістю трактування мотивів, реалізованих у «Вовкулаці» В. Дрозда, також є організація художнього простору за принципом «верх-низ». Мотив метаморфози пов'язується автором із театральністю: поняття «верх» ототожнюється з кар'єрними здобутками, так званим «успіхом» на великій сцені; опозиція «низ» – зі світом буденності, щоденних турбот, невдач.

Письменник відійшов від класичного трактування образу дому, територія якого завжди символізувала власний простір персонажа, асоціювалася з абсолютною безпекою. В аналізованому романі простір помешкання трактується як ворожа, «нечиста» територія: саме у квартирі Петра Харлана з Андрієм починають відбуватися дивні речі, що стали поштовхом до остаточної метаморфози в майбутньому. Вказівкою на реалізацію мотиву перетворення в романі є відчуття несправжності, театральності подій. Андрій живе чужим життям, тому на сторінках твору наявні численні роздуми головного персонажа про моделі поведінки, які більше нагадують процес розучування сценічних партій. Використання прийому зміни маски дало змогу В. Дроздові посилити динамічність сюжету й ідейне навантаження окремих сцен. Однією з найбільш важливих підвалин механізму метаморфози в романі «Вовкулака» є мотив ворожості, відтак світ Андрія будується на протиставленні «свій-чужий», і всі інші персонажі поступово переходять у стан ворожих Шишизі особистостей.

Слід відзначити вплив своєрідної манери викладу подій у творі «Вовкулака» – ритмічні зміни оповіді й розповіді – на особливість сприйняття (актуалізації) часу й простору художнього твору: постійна зміна оповіді на розповідь разом із використанням фантастичного мотиву метаморфози розширює художньо-просторові рамки твору. Створюється химерне тло роману, відтак реальність зображення подій постійно ставиться під сумнів: читач має сам вирішити для себе, чи у випадку з Шишигою мала місце класична лікантропія, чи головний персонаж не зміг впоратися з превалюванням внутрішньої «вовкодухості». Оригінальна манера викладу подій дає змогу досягнути всю складність метаморфози в інтерпретації В. Дрозда, підтвердити здогад, що випадок перетворення Андрія на вовка – це приклад складного психічного стану людини XX ст., яка відчуває себе чужою серед загалу.

Звернення до довідкових джерел доводить, що В. Дрозд взяв лише ідею метаморфози, надавши їй абсолютно нового звучання, у чому й виявилось новаторство творчої лабораторії письменника. Метаморфоза Шишиги не є канонічною: жодне з фольклорних джерел не фіксує тих особливостей перетворення, які ми спостерігаємо з Андрієм. Зміни, що відбуваються з тілом Шишиги, показують руйнівну силу тваринних інстинктів, стримуваних лише силою волі головного персонажа.

Отже, використання В. Дроздом фольклорних мотивів дає змогу проілюструвати найяскравіші риси типового службовця радянської епохи, для якого міщанські цінності давно стали пріоритетнішими. Майстерність втілення мотиву метаморфози у В. Дрозда полягає в тому, що він зумів органічно поєднати біблійні, фольклорні елементи з ідеєю театральності.